

Марина Яновська

Національний університет «Кієво-Могилянська академія»

КОНЦЕПТ «ВІЙНА» У ПОЕЗІЇ ЯРИНИ ЧОРНОГУЗ

У цій роботі описано специфіку концепту «війна» у межах поезії Ярини Чорногуз. Зібрано вибірку лексем, котрі вербалізують концепт, і розділено їх на дві основні категорії, які у свою чергу складаються із менших підкатегорій. Описано характерні сполучення із провідними лексемами, завдяки яким виникають нові трактування та ознаки.

Ключові слова: концепт, вербалізація, лексеми, соматизми, метафора, метонімія, епітет, персоніфікація, війна.

This research investigates the specifics of the concept “war” within the poetry by Yaryna Chornohuz. The sample of lexemes, which form the concept was collected and divided in two main categories that consist subcategories. Some individual words combinations with the leading lexemes are described, which gives the opportunity of new interpretations to arise.

Keywords: concept, verbalization, lexeme, somatic, metaphor, metonymy, epithet, personification, war.

Метою дослідження є визначення складових концепту «війна» у збірках «як вигинається воєнне коло» та [dasein: оборона присутності] Ярини Чорногуз [3; 4].

Війна була складовою людського життя протягом тисячоліть. Концепт «війна» досліджували багато науковців, і кожен додавав до нього нові риси, способи трактувань та класифікації, за якими він може розглядатись. Головними категоріями, які найчастіше виділяють при спробах сформувати концепт «війна»,

є смерть, боротьба, емоції із негативною конотацією та антонімічні лексеми мир, життя тощо [1].

Основними двома категоріями, що формують концепт «війна» у поезії Ярини Черногуз, є **військова лексика** та **соматизми**, які у свою чергу було поділено на підкатегорії.

До **військової лексики** увійшли прями номінації подій, явищ, складових війни:

- лексема війна та сполучні із нею лексеми на позначення нових ознак чи рис: *замовчана, безперервна, земляна*;
- простір, поділений на додаткові підгрупи: територія, де відбуваються бойові дії: *нуль, фронт, окопи*; на якій помітна присутність війни: *траншейна земля, розмінована дорога, замінювана вода моря*; топоніми: *Луганицина, село Жолобок, Північне*; степовий та морський простори;
- окупація: *окупований суходіл, анексована земля*;
- зброя, розділена за типами: *вибухова (граната, пмн, міна), вогнепальна (гвинтівка, бк), складові зброї (куля, гільза, набій)* тощо;
- боротьба: *роки бойових дій, наступ ворога*;
- люди: звання (*солдатка*), позивні («*Рай*», «*Світ*») та імена;
- ворог: *дрібний, не велетень, хоче знищити*;
- втрати та смерть: *мішок 200, плоди війни; смерть стає по-другою, ігнорувати смерть*;
- одяг: *військовий (броніжилет, плитоноска, форма) та цивільний (пальто, рожевий одяг)*;
- медичні терміни (*джугути, гемостатичні бинти*).

Ярина Черногуз часто послуговується номінативними лексемами і вживає їх із метою передання дійсності без художньої образності чи замовчування. Звідси й велика кількість номінацій зброї, спорядження та професійної лексики.

Наступною є категорія **соматизми**. До неї увійшла лексика, що називає тіло, та сполучення, котрі додають нових ознак та трактувань тих чи інших образів. Усвідомлення окремих реалій

через тілесність завжди було поширеною практикою серед людей. Проведення аналогії між досвідом і впливом його на тіло допомагає кращому сприйняттю світу та явищ у ньому, а особливо абстрактних понять [2]. Тіло під час війни часто описують як фрагментовану дійсність — до уваги беруть окремі його частини [5].

Найбільш поширеним явищем є поєднання соматизмів із художніми засобами (зокрема метафорами, метоніміями та епітемами), функція яких — надати зрозумілим та освоєним людиною елементам додаткових характеристик.

До соматизмів відносимо номінації частин тіла людини. Ця категорія поділена за частотністю вживання окремих її складових. До найбільш уживаних відносимо *тіло*, яке вважається найбільшою частиною чогось та часто є використаним як частина метонімії, адже фактично заміняє людину, виконує її функції; *шкіру* — її основними характеристиками є бар'єрність і рецепторність; *очі* — найважливішою функцією яких є бачити, проявляти уважність (у той же час у Ярини Чорногуз поширеним є образ незрячих очей, що унеможлиблює виконання їхньої функції); *серце* — здатність відчувати емоції; *руки* — нести щось, виконувати роботу.

- *Тіло*: *простір вимірюється тілами людей* (3, 32), *тління тіла* (3, 76), *відірваних частинок тіла* (4, 110).
- *Шкіра*: *по шкірі ножем* (3, 43); *виший шкіру для доброї смерті* (3, 75).
- *Очі*: *загасила очі* (3, 18); *в очах засліплених* (3, 37); *чоловік з кулями в обох очах* (3, 105); *скалічені очі* (4, 106).
- *Серце*: *зустрічаєш серцем невідому людину* (3, 46); *чується серцем* (3, 47); *З'їдає моє серце* (4, 54).
- *Руки*: *носячи людей на руках* (3, 33); *чорними від автоматів руками* (4, 51); *руки Пілата* (4, 95).

Менше траплялись *ноги* — опора для всього тіла (втрата її); *плечі* — траматити вагу; *обличчя* — особливості, риси (у поезії — всі

обличчя схожі); волосся, кістки, кров, голос — комунікативна функція.

- Ноги: *грунту під ногами не мала* (3, 18); *відріжуть нам ноги* (3, 38).
- Плечі: *тримають на плечах місто* (3, 32); *кладе на плечі по-двійну вагу* (3, 43).
- Обличчя: *подібні обличчя* (3, 46); *забула твоє обличчя* (3, 90).
- Волосся: *миє волосся (в алюмінієвій чашці дощів)* (3, 31); *із по-сивілим волоссям* (3, 48); *січеться волосся у степу* (3, 75).
- Кістки: *з переломленими кістками* (3, 22); *Кістку померлого* (4, 97).
- Кров: *шляхи у крові* (3, 70); *літровість залишеної крові* (4, 110).
- Голос: *вічність голосу* (3, 10), *голос не гасне* (4, 20).

Ярина Черногуз обмежує людину її тілом. Саме через нього проходить вся взаємодія із війною. Часто простежуємо дисбаланс між традиційно визначеною функцією окремої частини тіла і тим, які риси надає їй авторка. Так, зокрема, очам надається риса бачити, дивитись — а у віршах вони часто показані сліпими, короткозорими тощо. Обличчя зазвичай передає інформацію про індивідуальні зовнішні ознаки людини — а ми бачимо уподібненість усіх лиць між собою. Ноги виступають опорою для всього тіла — але ми знаходимо, що їх немає зовсім. Водночас, більшість соматизмів зберігають свої функції: із руками найчастіше сполучено дієслово носити; плечі тримають вагу, голос уможливорює комунікацію. Він також має функцію заклику до боротьби. У деяких номінаціях ми відстежуємо впливи війни на побутові частини, які складають життя людини на війні. Приміром, до волосся додаються ознаки «*посічене степовим повітрям*» або «*помите в алюмінієвій чашці дощів*».

Як додаткову рису до соматизмів виділяємо емоції та почуття. Традиційно найбільш характерними є ті, що мають у собі негативну конотацію. До таких можна віднести ненависть, біль, страх. Хоча найбільш вживаною є лексема *любов*, яка є позитивною рисою.

Отже, лексика, що наповнює категорію **військова лексика**, дає змогу трактувати війну як явище, що перебуває у конкретних просторових межах — зокрема у степу (хоча уваги заслуговують окремі топоніми, які називає авторка: Донбас, Сіверський Донець, Луганщина; іноді до них додається стан окупації: *тече в окупації Сіверський Донець*). Має чітко визначені ознаки: окопна війна, лінія фронту та боротьба; атрибути: зброя та одяг. А та лексика, що належить до соматизмів, надає змогу перенести досвід війни на себе. Ярина Черногуз додає своїх рис до сприйняття концепту «війна», доповнює вже наявний дискурс власними лексемами та образами.

Список використаних джерел

---

1. Брославська Л. Метафоричні засоби вербалізації концепту war/війна в ідіодискурсі Е. Гемінгвея. *Нова філологія*. 2014. № 66. С. 34–39.
2. Государська О. В. Соматизми як засоби відображення наївної і наукової картин світу : дис. ... канд. філолог. наук : 10.02.17. Київ, 2017. 210 с.
3. Черногуз Я. Як вигинається воєнне коло. Харків : Фоліо, 2020. 127 с.
4. Черногуз Я. [dasein: оборона присутності]. Київ : Віхола, 2023. 128 с.
5. Яворська Г. Дискурс війни (кілька методологічних питань). *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* : монографія. Київ. 2024. С. 211–228.